

РОЗДІЛ 7 ПОРІВНЯЛЬНЕ ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

УДК 821.161.1

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.24.2.38>

ПРОБЛЕМАТИКА ТА ХУДОЖНІ ОСОБЛИВОСТІ ПОВІСТІ-АНТИУТОПІЇ Ю. ПОЛЯКОВА «ДЕММІСТЕЧКО»

PROBLEMS AND ARTISTIC FEATURES OF Y. POLYAKOV'S ANTI-UTOPIAN STORY "DEMMISTECHKO"

Євченко О.В.,

*orcid.org/0000-0003-4330-2415**кандидат філологічних наук,**доцент кафедри міжнародних відносин і політичного менеджменту
Державного університету «Житомирська політехніка»*

У статті розглянуто повість Ю. Полякова «Деммістечко» як таку, котра належить до антиутопічної літератури. Розгляд здійснено у порівнянні повісті з класичними творами означеного жанру – романами Є. Замятіна «Ми» та Дж. Орвелла «1984», – й визначено основоположні риси, що вирізняють твір з-поміж інших антиутопій: створення негативної соціальної побудови з огляду на особливості зображення письменником антиутопічного сьогодення, що засновується на поєднанні реалій радянської минувшини та пострадянської сучасності; окреслено особливості попереджувального пафосу повісті-антиутопії, за допомогою якого автор викриває тоталітарне і псевдodemократичне суспільство й у такий спосіб засуджує минуле і сучасне, зумовлене минулим; зазначено видові риси, які дозволяють віднести повість до жанру антиутопії, як-от: соціологізм, котрий виявляється у створенні негативної соціальної побудови за допомогою фантастики, гротеску, гіперболізації, парадоксальних ситуацій та абсурдизації; універсалізм – розгляд актуальних проблем соціально-політичного й етичного характеру, притаманних усьому пострадянському простору; інтелектуалізм, що з'являється завдяки асоціаціям і паралелям із соціально-політичними реаліями Радянського Союзу й Росії; зазначено риси, які відрізняють повість від класичних творів-антиутопій, зокрема особливий хронотоп, що сприяє негативній репрезентації минулого й сьогодення; своєрідність побудови конфлікту та сюжету, який розгортається за канонами шпигунського детективу; тип героя, котрий є характерним продуктом означених соціальних умов; використання ненормативної лексики, покликаної показати авторське ставлення до зображуваного; окреслено образ Рятівника Вітчизни, котрий асоціюється з образами Благодійника (Є. Замятін «Ми») та Старшого Брата (Дж. Орвелл «1984») і конструюється засобами гротеску за допомогою поєднання рис радянських генсеків, та гротескні ситуації, які відображають і підкреслюють авторську позицію; названо прийоми, притаманні антиутопії, – використання неологізмів й аббревіатур, уривків пісень, віршів і слоганів, покликаних створити певні асоціації.

Ключові слова: антиутопія, повість-антиутопія, негативна соціальна побудова, соціологізм, інтелектуалізм, універсалізм, абсурдизація, гротеск, алюзія, асоціативність.

The article examines Yu. Polyakov's story "Demmistechko" as belonging to dystopian literature. The review is carried out by comparing the story with the classic works of the specified genre – the novels of E. Zamyatin "We" and J. Orwell "1984" – and the fundamental features that distinguish the work from other dystopias are determined: the creation of a negative social structure in view of the peculiarities of the image a writer of the dystopian present, which is based on the combination of the realities of the Soviet past and the post-Soviet modernity; the peculiarities of the warning pathos of the dystopian story are outlined, with the help of which the author exposes the totalitarian and pseudo-democratic society and in this way condemns the past and the present, conditioned by the past; specific features are indicated that allow the story to be attributed to the genre of dystopia, such as: sociologism, which is manifested in the creation of a negative social structure with the help of fiction, grotesque, hyperbolization, paradoxical situations and absurdization; universalism – consideration of current problems of a socio-political and ethical nature inherent in the entire post-Soviet space; intellectualism, which appears due to associations and parallels with the socio-political realities of the Soviet Union and Russia; the features that distinguish the novel from classic dystopian works are indicated, in particular, a special chronotope that contributes to the negative representation of the past and present; the originality of the construction of the conflict and the plot, which unfolds according to the canons of a spy detective; the type of hero, which is a characteristic product of certain social conditions; the use of profanity intended to show the author's attitude to the image; the image of the Savior of the Fatherland is outlined, which is associated with the images of the Benefactor (E. Zamyatin "We") and the Elder Brother (J. Orwell "1984") and is constructed by means of the grotesque by combining the features of the Soviet general secretaries, and grotesque situations that reflect and emphasize the author's position; techniques inherent in dystopia are named – the use of neologisms and abbreviations, excerpts from songs, poems and slogans designed to create certain associations.

Key words: dystopia, dystopia novel, negative social construction, sociologism, intellectualism, universalism, absurdization, grotesque, allusion, associativity.

Постановка проблеми. Домінуючим літературним принципом антиутопії як жанрового різновиду стає антиутопізм – категорія, котра належить до світоглядних, адже автори антиутопій намагаються репрезентувати своє песимістичне уявлення про дійсність. Вдаючись до гіперболізації та гротескного загострення негативних рис соціальної дійсності, вони зображують регресивні моделі суспільного розвитку у близькому або віддаленому майбутньому. Таке зображення майбутнього набуває розвитку в антиутопіях ХХ століття, автори яких зображують катастрофу людства у майбутньому, щоб попередити людей від небезпеки у сьогоденні. Антиутопізм як фундаментальна основа стає обов'язковим компонентом, який визначає сутність літератури-антиутопії, до котрої належить повість Юрія Полякова "Деммістечко" (1993).

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Окремі аспекти творчості Ю. Полякова вивчали різні дослідники. Зокрема, проблему ідіостилію письменника досліджували О. Флоря та Н. Яцук, які вирізняли такі специфічні особливості прози Ю. Полякова, як «публіцистичність, скептичний світогляд, іронія, гумор, змішування стилів» [1, с. 167]. Проблемі спадковості гротескного зображення дійсності і героїв, а також аналізу художніх прийомів прози Ю. Полякова приділяла увагу А. Большакова. Основні стильові домінанти прози, зокрема алюзивний принцип мовної гри розглядала Г. Авдєєва. Особливості організації художнього часу у прозових творах письменника досліджувала Н. Ібадова.

Постановка завдання. Мета дослідження полягає у визначенні проблематики та виявленні основних художніх особливостей повісті-антиутопії Ю. Полякова «Деммістечко». Означена мета зумовила постановку низки завдань: вирізнити риси, які дозволяють віднести повість до антиутопічної літератури; з'ясувати засоби створення інтелектуалізму у творі й простежити особливості хронотопу; визначити характерні риси, які відрізняють повість «Деммістечко» від класичних творів-антиутопій.

Виклад основного матеріалу. Підґрунтя художньої реальності повісті Ю. Полякова «Деммістечко» – російська дійсність кінця минулого століття – знаходить специфічне відображення на її сторінках, адже автор антиутопічних творів, «як правило, не висловлює прямо свою власну систему цінностей» [2, с. 169]. Зображуючи небажаний суспільний розвиток, письменник не зазначає часові межі свого твору, однак чітко окреслює місце – катастрофічна ситу-

ація склалася в Росії та суміжному із нею просторі. В основу конфлікту покладено механізм встановлення авторитаризму, коли внаслідок ядерного шантажу в Росії відновлюється тоталітарна система, а залишки прибічників демократії розпочинають терористичну боротьбу. Як і в класичних антиутопіях «Ми» Є. Замятіна та «1984» Дж. Орвелла, у творі постає протиріччя між почуттям кохання і ворожими людині соціально-політичними тенденціями, притаманними тоталітарному суспільству. Крім того, у повісті втілено тезу О. Хакслі, висловлену в антиутопії «Чудовий новий світ», про те, що «людям на те й дана свобода, щоб обирати між двома видами безумства» [3, с. 298]. Відповідно до змодельованої ним антиутопічної картини однаково недосконаліми й неприйнятними виявляються як минуле, так і сьогодення: демократизація російського суспільства призвела до граничного зuboжіння населення й вакханалії корупції, а тоталітарна система остаточно пригнічує народ. Такий підхід зумовив вибір епіграфу – уривку з повісті М. Гоголя «Страшна помста», який закінчується словами: «Не за чаклунство і не за богопротивні справи сидить у глибокому підвалі чаклун: їм суддя Бог; сидить він за таємну зраду, за змову із ворогами православної Руської землі» [4, с. 155].

Як і всі автори антиутопій, Ю. Поляков доводить гіпотетичні передбачення до граничної межі. Один із центральних персонажів повісті, капітан підводного човна Іван Петрович Рик – Рятівник Вітчизни – під час продажу острова Сахалін погрожує ядерною зброєю і вимагає усунення Президента. Звинувачених у безладі, демагогії, корупції представників демократичного уряду ізолюють в оточене бетонними стінами, колючим дротом і контрольно-слідовою смугою селище – Деммістечко, схоже на садово-городні ділянки. Вони уникли знищення, відбувають покарання, обробляючи город, дотримуються суворого режиму, а у випадку порушень їх каратимуть колективною роботою. Зображення автором антиутопічного сьогодення засноване на поєднанні реалій радянської минувшини та пострадянської сучасності, які однаково вражають своєю жалюгідністю і несправедливістю: обшуки з наведеною зброєю, що чинять спецназгвардійці, репресивний нагляд і тотальний контроль над особистістю, знищення невгодних, номенклатурне обслуговування, злиденне існування населення через дефіцит товарів і послуг – такою постає у творі російська реальність.

Абсурдність того, що відбувається у повісті – відновлення «історичної справедливості»

у контексті імперських амбіцій Росії – знаходить втілення у розповіді наратора, який сам є носієм тоталітарної свідомості. Так, ядерний шантаж капітана Рика постає «історичним рейдом підводного човна "Золота рибка" до берегів Японії» [4, с. 156], що поклав кінець «Демократичній Смуті». Генерал, який хотів усунути Рятівника Вітчизни від влади, вчинив самогубство двома пострілами у потилицю. Рубль стає «найтвердокамінішою валютою у світі» [4, с. 222] внаслідок знищення ринкової торгівлі, коли «торговці у відповідь на страшне питання про вартість сирників істерично вигукували давно поховану у розвалинах соціалізму ціну – "копійка!"» [4, с. 222]. Вдаючи виразника інтересів народу, Рятівник Вітчизни спустився у забій до шахтарів і проголосив: «Ну ось, з економікою наче розібралися. Тепер слід зайнятися територіальною цілісністю» [4, с. 222]. На його вимогу Прибалтика виплатила Росії компенсацію у сумі, сплачену за ці землі Швеції після закінчення Північної війни (від доларового еквіваленту у 100 мільярдів адмірал Рик відмовився в ім'я історичної справедливості). Обуреному американському президенту адмірал порадив «носа у чужі справи не сунути» [4, с. 223], бо «Росія кине Штатам їхні жалюгідні "грини" і забере назад свою ісконну Аляску» [4, с. 223]. Друге Збирання Російських Земель ледь не призвело до війни з Україною, після чого адмірал «заради збереження слов'янської єдності» [4, с. 223] запропонував Московську область називати Заліською Україною, Україну вважати Руссю, як було за Рюриковичів, російську мову – діалектом української, а Москву – старшою дочкою матері російських міст Києва. Арешт усіх демократів був спровокований ними самими, оскільки затримані видавали владі соратників питаннями: «А де такий-то? А цього чому тут немає?» [4, с. 186]. Спецназгвардійцям залишалося лише записувати прізвища, адреси й проводити арешти. Грою в демократію є також виступи Рятівника Вітчизни на телебаченні зі зверненнями до росіян, що розпочинаються словами: «Ось, розумієте, хочу з вами порадитися. Погоджуетесь? Дякую за підтримку» [4, с. 173]. У такий спосіб автор підсилює фарсовість подій, адже соціальні перетворення запроваджуються під дулами автоматів.

Як і в антиутопії Є. Замятіна «Ми», ізолянтів Деммістечка розрізняють за номерами. Якщо від засуджених публічно не відмовилися рідні, вони відбувають покарання разом. У такому випадку інструкція передбачає додавання до номера ізолянта відповідної літери – «дружина – № 186-

А, дочка – № 186-Б, син – № 186-В» [4, с. 160]. Деммістечко – дещо середнє між резервацією і концентраційним табором – стає стрижневим образом повісті-антиутопії. Цей образ виноситься письменником у назву твору й виконує подвійну функцію: з одного боку, символізує політичне протистояння, а з другого – вказує на російську ізольованість від світу. Деммістечко було замислене як «заповідник, де державні злочинці, ізольовані від обуреного народу, повинні були сам на сам залишитися із незворушною природою» [4, с. 159]. Але після загибелі від холоду декількох покараних та виснаження від голоду всіх інших Рятівник Вітчизни дозволив там збудувати котельню, медпункт, продовольчий склад і валютний магазин. У Деммістечку відбувають покарання ЕКС-президент, экс-ПРЕЗИДЕНТ та представники різних політичних партій: № 43 – віце-прем'єр, автор теорії «стимулюючих заздрощів», згідно з якою народ, спостерігаючи за життям багатіїв, розпочне інтенсивніше працювати задля всезагального процвітання; № 57 – лідер сахатських сепаратистів і генеральний директор концерну «Якуталмаз»; № 62 – член координаційної ради руху «Демократи у підтримку демократії» і голова Всеросійської спілки захисту дітей-інвалідів, який перед вильотом за кордон на змагання замінив металеві частини інвалідних візків паралімпійців на золоті й платинові; № 144 – економіст, автор програми переходу до ринку «Дев'ять з половиною тижнів»; № 617 – священник-депутат, який у внутрішньопарламентських бійках використовував наперсний хрест як бойовий ціпок та інші.

Автор позбавляє персонажів психологічних характеристик, усі вони пласкі й уподібнені до фарсових. Центральний персонаж повісті – Мишко Курильов – працює у Деммістечку водієм-асенізатором і кіномеханіком кінозалу, в якому ізольованих з метою їхнього виправлення примушують переглядати кіножурнали й порнострічки. Найвідвертіші порнокадри він вирізає і віддає спецназгвардійцям в обмін на цигарки зі спецпайків. Під час кіносеансів Мишко знайомиться з № 55-Б (Лєною), дочкою впливового в адміністраціях усіх президентів демократа, який, на відміну від інших, жив скромно, у «трикімнатній квартирі, що виходила вікнами на Новодівичий монастир» [4, с. 186]. Мишко живе неподалік Деммістечка, у селищі, куди повернувся з армії після позбавлення офіцерського звання. Всупереч категоричній забороні вступати в контакт з ізольованими, він стає коханцем № 55-Б і розпочинає таємну операцію «Принцеса і свинопас»,

мета якої – дізнатися номер закордонного банківського рахунку демократів, котрий знав лише № 55 (перед смертю він назвав його дочці).

У подальшому сюжет розгортається за канонами шпигунського детективу. Вагітність № 55-Б змушує Мишка прийняти план втечі, запропонований спецнацгвардійцем сержантом Хузіним. Проте, як виявляється, вагітність № 55-Б була вдаваною (після смерті батька Лена хоче втекти до Англії, де нещодавно навчалася й готувалася до захисту дисертації), за номером рахунку полюють «Молоді леви демократії» (одним із очільників яких є спецнацгвардієць Хузін), а за «Молодими левами демократії» і рахунком – Рятівник Вітчизни (ретельно сплановану й законспіровану операцію у Деммістечку та за його межами проводить підполковник Юратин із таємним агентом Курильовим).

Фінал повісті – загибель Хузіна і Лени, яка прикрила від кулі Мишка і назвала йому номер рахунку, зустріч з Рятівником Вітчизни агента Курильова та його подальше нещасливе життя у селі Альошкіно. Із сюжетною лінією кохання Лени й Мишка пов'язаний мотив втрати ілюзій. Банківський рахунок виявляється пустим, Деммістечко після невдалого проведення операції «Принцеса і свинопас» стає нікому не потрібним, ізолянти спочатку розходяться самі по собі, але знову повертаються, бо їхні помешкання зайняті, а вони, як і раніше, живуть у розбраті. Мишко одружується і живе рутинним родинним життям, зрідка відвідуючи могилу Лени та її батька.

Образ Рятівника Вітчизни асоціюється з образами Благодійника (Є. Замятін «Ми») та Старшого Брата (Дж. Орвелл «1984») і створюється виключно засобами сатиричного гротеску. Це обмежений та недолугий солдафон із примітивним розумінням того, що відбувається в країні і світі, – цар і богатир в одній особі. Його одіозні висловлювання набувають анекдотичності: «національність громадянина визначається його любов'ю до Батьківщини, а не довжиною його носа» [4, с. 161], «народу, у якого соборність у крові, партії не потрібні!» [4, с. 225] та ін. У розмові з американським президентом він каже: «Не залякаєте, торпеду вам у сідницю!» [4, с. 223]. На урядовому прийомі він наступив на ногу посланцю ООН, демонстративно розцілувався з китайським послом і заявив, що «Росія поновить стосунки з Америкою лише тоді, коли замість хворого президента буде обраний індіанець, у крайньому випадку – негр» [4, с. 264]. Як іронічно зазначає наратор, «простим людям подобалося його вітчизняне обличчя зі слі-

дами життєвих негод і деяких надмірностей» [4, с. 173]. Щоразу, з'являючись на екрані з черговим повідомленням про зниження цін, Рятівник Вітчизни, одягнутий у темно-синій кітель зі значком у вигляді крихітного підводного човна, тримає в руках маленьку підзорну трубу, яку складає й розкладає у державній задумі. Гротескність зображуваного посилюється у зв'язку з прагненням адмірала заснувати нову монархічну династію. Претенденткою у російські цариці стає канадська красуня, власниця ресторану, Джессіка Синеусофф, яка походить від легендарного князя Синеуса, рідного брата Рюрика (фотокартка «Рюриківни», зроблена на нудистському пляжі, справила на адмірала неабияке враження). Демократичну Смуту він засуджує за принципом «клин клином вибивають». Серед усіх «демократичних неподобств» його особливо вразило збільшення кількості повій – у вісім разів, гомосексуалістів – у сімнадцять разів, скотоложців – у сто чотирнадцять разів. Така статистика дає йому підстави зробити висновок: «Демократія – це усього лише різновид статевого збочення» [4, с. 182]. Тому ізолянтів змушують спочатку переглядати кіножурнал «Російські новини» та звернення до народу Рятівника Вітчизни, щоб вони мали уявлення про те, як добре живе країна, а щосуботи у примусовому порядку дивитися порнографічні стрічки, «щоб на власній шкурі відчуті ту непробачливу розбещеність, в яку вони у роки свого самоуправства прагнули занурити Росію» [4, с. 185]. Щонеділі у селищі проводять обов'язкові змагання у «деммістечки» – гру, сенс якої полягає у тому, щоб зруйнувати фігури з назвами «Президентська рада», «Парламент», «Конституційний суд» тощо із дерев'яними зображеннями злочинців «антинародного уряду». Над будинком Д-180, колишнього командуючого стратегічною авіацією, на тонкому тросі підвішена авіабомба, оскільки той неначе висловився: «За демократію Кремля розбомблю!» [4, с. 212]. За те, що українські прикордонники колись не пропустили капітана Рика в Україну, куди до батьків після родинної сварки поїхала його дружина Галина, ізолювані українські экс-президенти не можуть вийти за межі своїх шести соток без заяви на адресу Міністерства закордонних справ і отримання віз. У п'єсі «Спливання», присвяченій викриттю «демокрадії», ізолянти грають самих себе. Оскільки місто Львів відмовлялося визнавати Друге остаточне об'єднання України з Росією, у Львівську губернію висилають гомосексуалістів. «Молодих левів демократії», які пов'язані із

торговцями органами для трансплантації, розчленовують на органи і відправляють на захід.

На відміну від Благодійника і Старшого Брата, Рятівник Вітчизни не прагне знищити героя морально або примусити зрадити своїм поглядам і самому собі. Пересічний росіянин Мишко Курильов вірно служить тоталітарній системі, оскільки, окрім неї, для нього нічого іншого не існує. Після проведення операції «Принцеса і свинопас» Рятівник Вітчизни відзначає Мишка й виконує його побажання. Відчуваючи сумнів у логічних посиланнях тоталітарної системи, яка цинічно використовує людей, Мишко відмовляється від служби у спецпідрозділі Юрятина і продовжує працювати асенізатором.

З образом адмірала Рика тісно пов'язаний образ російського народу, якому автор надає безпосередні й опосередковані характеристики. Так, наприклад, безпосередня характеристика мешканців села Альошкіно, яке знаходиться неподалік від Деммістечка – «годуючих матерів, пенсіонерів та чоловіків, що давно втратили усі можливі радощі через безпробудне пияцтво» [4, с. 170] – створюється образ напівграмотних, недолугих громадян обкраденої провінційної Росії. Розташування поруч із ними місця позбавлення волі хвилює їх лише тому, що це може позначитися на асортименті сільмагу. Опосередкована характеристика надається шляхом відтворення міфів і легенд про Рятівника Вітчизни, які люди розповідають у чергах. Простим росіянам імпонує, що адмірал легко випиває літр спирту, що у нього інтрижка із виконавицею народних пісень Ксенією Кокосниковою, проте «дружину свою, Галину, і сина-нахмівця він ніколи не покине, як і слід справжньому чоловікові» [4, с. 174]. Відзначаючи чесність і справедливість адмірала, вони розповідають про те, як нещодавно той наказав зупинити свій броньований лімузин біля магазину і, не помітивши на вітринах сиру, зайшов у підсобне приміщення, де сир «лежав ледь не штабелями» [4, с. 169]. Звернувшись до директора словами: «Сир любиш?», – адмірал примусив його їсти «Голландський» у перемішку зі «Степовим», поки той не помер, після чого у московських магазинах усім покупцям сир дають на додаток.

Уривчастий опис сімейних стосунків адмірала з дружиною Галею здійснюється у кращих традиціях російського лубка. З цією метою автор наводить текст телеграми, надісланої дружиною адмірала до Кремля: «ВИБАЧ ВАНЯ Я БУЛА ДУРЕПОЮ ГАЛЯ» [4, с. 195]. Так автор ще раз наголошує на тому, що Іван Петрович Рик – типовий росіянин, зі звичайними, зрозумілими усьому

народові проблемами, що робить його симпатичним в очах громадян.

Життя пересічних росіян, характер соціальних відносин, святкування офіційних річниць містять виразні паралелі з реаліями радянських часів та сучасної Росії. Асоціації і ремінісценції пронизують оповідь і тоді, коли автор передає атмосферу виступів, псевдоісторичної і літературної кон'юнктури, що створює нові міфи та ідеологеми. Так, до чергової річниці Дня національного визволення адмірал Рик на Червоній площі виголошує промову «не на якомусь мавзолеї, а на капітанському містку історичної субмарини "Золота рибка"» [4, с. 183], що асоціюється з виступом Леніна на панцернику та Єльцина на танку. Демонтований мавзолей перенесено у Центральний парк культури і відпочинку, який за старими радянськими традиціями носить ім'я героя нового російського пантеону. Усипальниця вождя світового пролетаріату стоїть поряд з дитячим атракціоном «У печері вампіра», а на скляному саркофагу написано: «Не цілувати! Не плювати!», що свідчить про ідеологічну дезорієнтованість народу. Численна література присвячена опису «історичного рейду» Рятівника Вітчизни, «рикіана» зарубіжних і вітчизняних дослідників розглядає кожний крок адмірала – лише бібліографічний вказівник складає три томи. На думку російських істориків, навіть прізвище адмірала є свідченням родової відваги і вірності ідеалам, оскільки його дід у період сталінських репресій не змінив прізвище Риков, а лише закреслив дві останні літери. Пологовий будинок у Москві, в якому народився адмірал, носить ім'я Рятівника Вітчизни. Дослідник Самоедов помічає процес фольклоризації образу Рятівника Вітчизни у народній свідомості, а іспанський дослідник Абладор у книзі «Роль алкоголю у світовій історії» пише про те, що зайві п'ятдесят грамів екіпажеві «Золотої рибки» визначили «подальший хід епохальних подій» [4, с. 200], натякаючи на те, що рішення рятувати Росію капітан Рик приймав у нетверезому стані після святкування дня народження свого друга і заступника.

Значну увагу письменник приділяє міфотворчості навколо Рятівника Вітчизни, висміюючи недолугу міфологізацію, яка супроводжує прихід до влади на радянському-пострадянському просторі будь-якої нової політичної сили. Так, за легендами, на третій день «історичної автономки» капітану наснився сон, наче на Червоній площі до нього звернувся пам'ятник князя Пожарського, вказавши десницею на Кремль, а Косьма Мінін

повільно хитнув головою. Наступного дня він дізнався про численні тріщини на пам'ятниках, що ніби робило сон пророчим. Усі негативні явища в Росії тоталітарна ідеологія пов'язує із русофобами й русофобією. Наприклад, торгівля на Червоній площі здійснюється представниками «русофобської національності», а підлив державної самосвідомості населення і злісна сионізація ефіру здійснюється демократичними агентами впливу тощо.

У традиціях відомих антиутопій письменник створює неологізми й аббревіатури для позначення нових реалій російської дійсності. Офіційне звертання – «господарищ» – відповідає особливому шляхові, обраному відродженою країною; військовослужбовці особливого призначення – «спецнацгвардійці»; державний переворот, здійснений на благо російського народу, отримує назву «благоворот», «помнацбез» – помічник з національної безпеки тощо. Серед аббревіатур, створених автором, – КПЗ – контрпропагандистські заняття; ВЦПолморсос – Всеросійський центр досліджень політико-морального стану особового складу; ДЗРЗ – Друге Збирання Російських земель; ДООУР – Друге Остаточне Об'єднання України з Росією; ПОПС – пункт оперативного правосуддя та інші. На думку А. Большакової, «аббревіатури маскують не лише справжню суть подій, організацій, посад, вторинність і наступність установленого адміралом Риком тоталітарного режиму з попереднім псевдодемократичним ладом, але й сам факт підміни дійсності – удаваною, сповненою відчуженості від природних почуттів і норм людської поведінки» [5, с. 8]. Проте, на відміну від класичних антиутопій, більшість аббревіатур у повісті наводиться одноразово, що пояснюється уривчастим, колажним способом створення художньої реальності.

За допомогою деталей та алюзій автор викликає в читача певні асоціації. Наприклад, «Золота рибка» – підводний човен із ядерною зброєю – асоціюється із казковим персонажем, який виконує бажання (золота субмарина стає символічною нагородою Міжнародного московського фестивалю, субмаринами позначають генеральські погони, «Велика Золота субмарина» є вищою урядовою нагородою тощо); символом нової Росії стає двоголовий орел, голови якого із симпатією дивляться одна на одну – герб Російської імперії навиворіт; Зміїне болото – місцевість, яку хотіли віддати під городні ділянки російським літераторам, а відвели під Деммістечко; стадіон «Дружба», на який звели арештованих демократів – стадіон, на котрий Піночет звозив своїх політичних супро-

тивників; «Осинка» – магазин дефіцитних товарів за валюту, за допомогою якого ізолянтів змушують повертати гроші із закордонних рахунків – валютні магазини СРСР «Берізка»; мешканці села обслуговуються у магазині «Товари першої необхідності»; дітей приймають в юні адміральчата; відродження Росії називають «Спливанням», що викликає однозначні асоціації.

Уривки пісень, віршів і слоганів, уведених автором у текст повісті, що більш притаманно драмі-антиутопії, покликані відтворити спрIMITизовану тоталітаризмом свідомість, стаючи засобом констатації певних фактів або прагнень для створення повнішої картини зображуваного.

На відміну від Є. Замятіна й О. Хакслі, які створюють моделі держави, що, знелюднюючи і духовно поневолюючи особистість, пропонують комфорт і благополуччя, показ дійсності у повісті Ю. Полякова споріднений з орвеллівським: «образ голодного раба уявлявся Орвеллу значно достовірнішим, ніж образ ситого раба» [6, с. 361].

Побудова тоталітарної автаркії – «самодостатнього суспільного буття, що полягає у незалежності певного соціального утворення від зовнішнього світу, внутрішній завершеності його економічного і політичного ладу» [7, с. 8] – трансформується письменником у негативну соціальну побудову. Проте він з іронією констатує неспроможність демократичних реформ, які очолюються випадковими людьми. Так, наприклад, міністром освіти була циркова артистка, а неочікуване вознесіння однієї відомої «демократки» розпочалося після виступу на Всеросійському з'їзді демократичних вихователів дитячих садків, коли вона розридалася від надлишку почуттів, викликавши овацію у залі. Висміюючи пострадянську дійсність, автор констатує, що серед демократів немає єдності – навіть в ізоляції вони ненавидять один одного: у Деммістечку ворогують два підпільні угруповання – «Істинні демократи» і «Справжні демократи», які замислили повернути до влади ЕКС-президента й екс-ПРЕЗИДЕНТА відповідно, однак вони відрізняються не ідеологічними платформами, а мірою корумпованості.

Отже, Ю. Поляков, як й інші автори антиутопій, пише про згубний вплив тоталітаризму, чинить суд над тоталітарним і псевдодемократичним суспільством, яке спричиняє повернення до авторитаризму, виносить вирок минулому і сучасному, зумовленому минулим. Його повісті притаманна визначальна риса антиутопії: у ній «завжди присутнє сьогодні ... бо жахливі картини життя, які створюють пись-

менники в антиутопіях, є похідними від реальної дійсності, деякі риси та соціальні тенденції якої фантасти перебільшували і полемічно загострювали» [8, с. 14]. Автор спонукає читача замислитися над питанням, чи можна побудувати на ґрунті СРСР дещо інше, ніж збудоване, і попереджає про невдачі й розчарування, які пов'язані із втіленням фальшивих ідеалів та ілюзіями щодо минулого.

Гротескний образ Рятівника Вітчизни створено за допомогою поєднання рис відомих одіозних радянських генсеків: Й. Сталіна (манера одягатися, прагнення єдиновладдя, розправа з опонентами), М. Хрущова (ризиковані політичні висловлювання, епатажність), Л. Брежнева (недолугість), М. Горбачова (псевдодемократичність, удаваний плюралізм), Б. Єльцина (пияцтво, непередбачуваність) тощо. Гротескні ситуації стають засобами вираження авторського ставлення до зображуваного і разом із використанням ненормативної лексики у пафосній мові персонажів створюють сатирично-комічний ефект, функцією якого є таврування свідомості, сформованої тоталітарним минулим і сучасним.

Повісті «Деммістечко» притаманні видові риси антиутопії: соціологізм, який втілюється у створенні негативної соціальної побудови за допомогою фантастики, гротеску, гіперболізації, парадоксальних ситуацій, абсурдизації; універсалізм – розглядаються актуальні проблеми соціально-політичного й етичного характеру, притаманні усьому пострадянському простору, зокрема проблема безвиході у виборі між несвободою та свободою, коли несвобода загрожує деградацією, а свобода – всюдозволеністю і зловживаннями; пафос застереження, а також інтелектуалізм, що з'являється завдяки асоціаціям і паралелям із соціально-політичними реаліями СРСР і Росії. Водночас повість-антиутопія Ю. Полякова відрізняється від класичних творів-антиутопій специфікою хронотопу, який сприяє негативній репрезентації минулого й сьогодення; свосвідністю побудови конфлікту; типом героя, котрий є пересічним продуктом означених соціальних умов; використанням ненормативної лексики, покликаної висловити ставлення до зображуваного, та пафосом констатації – віддзеркаленням добре знайомої дійсності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Флоря А., Яцук Н. Идиостиль Ю. Полякова. *Вестник Удмуртского университета*. 2014. Вып. 4. С. 163–168. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/idiostil-yu-polyakova/viewer> (дата звернення: 30. 08. 2022).
2. Шацкий Е. От антиутопизма к негативной утопии. *Шацкий Е. Утопия и традиция* / пер. с польск. К. В. Душенко, М. И. Леньшина. Москва : Прогресс, 1990. С. 160–177. 456 с.
3. Хаксли О. Предисловие. *Хаксли О. О дивный новый мир. Через много лет* / пер. с англ. О. Сороки, В. Бабкова. Санкт-Петербург : Амфора, 1999. С. 7–15. 541 с.
4. Поляков Ю. Демгородок. *Поляков Ю. Плотские повести-2: Парижская любовь Кости Гуманкова. Демгородок*. Москва : ООО Издательство РОСМЭН-ПРЕСС, 2004. С. 153–315. 316 с.
5. Большакова А. «В суставах вывихнутое время» (о художественных идеологемах в прозе Ю. Полякова). *Научный диалог*. 2013. № 10 (22). Филология. С. 6–19. URL: <https://ur.booksc.me/book/33567956/16878d> (дата звернення: 30. 08. 2022).
6. Чаликова В. Комментарии. *Оруэлл Дж. «1984» и эссе разных лет. Роман и художественная публицистика*. Москва: Прогресс, 1989. С. 356–376. 384 с.
7. Шепелев М. Автаркія. *Соціологічна енциклопедія* / укл. В.Г. Городяненко. Київ : Академвидав, 2008. 456 с.
8. Рязузова Г. Современный французский роман-«предупреждение» : монография. Киев : Наукова думка, 1984. 208 с. URL: http://irbissearch.tonb.ru/CGI/irbis64r_91/cgiirbis_64.exe?LNG=&Z21ID=&I21DBN=EKC_PRINT&P21DBN=EKC&S21STN=1&S21REF=&S21FMT=fullw_print&C21COM=S&S21CNR=&S21P01=0&S21P02=1&S21P03=A&S21STR=%D0%A0%D1%8F%D0%B3%D1%83%D0%B7%D0%BE%D0%B2%D0%B0%2C%20%D0%93%2E%20%D0%9C%2E (дата звернення: 30. 08. 2022).